

TIPOLOGIA INVENTARULUI FUNERAR LA SCIȚI

Inventarul mormintelor de înhumatie din spațiul intracarpatic se compune din diferite forme ceramice, obiecte de uz casnic, arme, piese de harnașament și podoabe specifice grupului stabilit aici.

Ceramica este categoria de inventar care se găsește în toate mormintele scitice. Vasele sunt lucrate cu mâna, din pastă grosieră, amestecată cu nisip și pietricele, arse destul de slab. Culoarea vaselor variază, în funcție de ardere, de la gălbui-cafeniu, sau brun-roșcat, la nuanțe de brun-cenușiu, mergând până la negru, unele vase având și un slip lustruit. În morminte se găsesc în general asociate trei forme caracteristice: un vas mare bitronconic, o strachină cu buza invazată și o ceașcă cu toarta supraînălțată, la care se adaugă, mai rar, alte trei forme: vase borcan, vase cu torți și vase miniaturale. Ca forme distincte, de excepție, deoarece apar cu totul sporadic, sunt: un vas cu picior, o strachină cu buza evazată și o lingură-căuș (Vasiliev 1979, 44-45; 1980, 61).

Vasele mari bitronconice (pl.II/1-4) care în mormintele autohtone au în general, funcția de urne funerare, în mormintele grupului scitic sunt vase de ofrandă. Acest tip de vas constituie o formă specifică epocii hallstattiene târzii, fiind larg răspândit și în diferite medii culturale, inclusiv la sciții nord-pontici, încă din faza arhaică (Vasiliev 1979, 49; 1980, 64). Din această constatare rezultă că grupul infiltrat în Transilvania cunoștea acest tip de vas înainte de pătrundere, constatare sprijinită pe descoperirile din necropolele scitice de la nordul Mării Negre a vaselor bitronconice fără proeminențe, tip predominant și specific în această zonă (Vasiliev 1980, 63). În necropolele din Transilvania, această formă este întâlnită la Cipău (Vlassa 1961, 95), Crăciunelul de Jos (Paul 1971, 98), Teiuș (Vasiliev, Badea, Man 1973, 27) etc.

Datorită contactului cu populația autohtonă, în necropolele grupului scitic din Transilvania apar vase bitronconice cu proeminențe plasate sub diametrul maxim. Acestei variante îi aparțin majoritatea vaselor bitronconice descoperite în morminte, rezultând faptul că obiceiul utilizării proeminențelor apare în urma influenței mediului autohton asupra grupului intrusiv (Vasiliev 1979, 47; 1980, 63). Tot acestei influențe îi poate fi atribuit vasul bitronconic cu proeminențe "corn" dispuse deasupra diametrului maxim, asemeni celui descoperit la Cipău (Vlassa 1961, 25), formă considerată a fi o reminescentă gavoidă, ce se perpetuează până la începutul Ha.D (Vasiliev 1980, 64). Această variantă nu se întâlnește în necropola de la Ferigile, apărând însă, sporadic, în morminte scitice din nordul Mării Negre (Vasiliev 1980, 64, nota 308).

Vasul bitronconic cu proeminențe "corn" și caneluri dispuse în semicerc sub proeminențe apare în M.2 de la Blaj (Vasiliev 1972, 26) și Batoș (Vasiliev 1966, 414). Analogii în necropola de la Ferigile nu se cunosc. Știind că utilizarea canelurilor nu este proprie lumii scitice nord-pontice, apariția acestui tip de vas în morminte aparținând grupului scitic din Transilvania poate fi considerată ca datorându-se influenței culturii autohtone, unde canelurile reprezintă un element de tradiție (Vasiliev 1979, 48; 1980, 64).

Existența în mormintele grupului scitic din Transilvania a unor variante ce apar ocazional în nordul Pontului, demonstrează faptul că sciții infiltrați în spațiul intracarpatic preiau anumite elemente decorative tradiționale populației autohtone, cum ar fi proeminențele și canelurile. Ceea ce diferențiază substanțial ceramica mormintelor scitice

de cea autohtonă, așa cum este ea atestată în necropola de la Ferigile, este lipsa ornamentelor spiraliforme, specifice ceramicii de la Ferigile (Vasiliev 1979, 49; 1980, 65).

Străchinile cu buza invazată, a doua formă ceramică ce se întâlnește în mod constant în mormintele scitice din Transilvania, este de asemenea, o formă caracteristică hallstattului, răspândită pe arii largi și în varii medii etno-culturale. Străchinile cu buza invazată sunt atestate atât în epoca prescitică (Vasiliev 1980, 66, nota 321), cât și în cultura scitică unde sunt caracteristice și răspândite în toate grupele, începând cu faza arhaică (Vasiliev 1980, 66, nota 322). Asemeni vaselor bitronconice, în cazul grupei din Transilvania, străchinile sunt folosite pentru depunerea de ofrandă de carne.

Din punct de vedere tipologic se disting patru variante: fără proeminențe, cu proeminențe, cu caneluri oblice pe umăr și fără proeminențe, și cu caneluri și proeminențe (Vasiliev 1979, 52; 1980, 66) (pl III/1-4).

Varianta fără proeminențe este cunoscută în morminte din necropolele de la Blaj (Vasiliev 1972, 36), Cipău (Vlassa 1961, 25-26, 28) și Ciumbrud-în M.3 (Ferenczi 1965, 98); în spațiul scitic nord-pontic această variantă este caracteristică (Vasiliev 1980, 66, nota 322), în cultura autohtonă străchinile fără proeminențe fiind însă rare (Vasiliev 1980, 66).

Influența autohtonă este vizibilă în cazul variantei cu proeminențe (pl. III/2,4), variantă careia îi aparțin majoritatea străchinilor aflate în mormintele de înhumatie din Transilvania. Luându-se în considerare faptul că străchinile cu proeminențe sunt rare la sciții nord-pontici, predominarea acestei variante în mormintele scitice din spațiul intracarpatic, trebuie văzută ca o influență a mediului cultural autohton asupra grupului intrusiv (Vasiliev 1979, 52; 1980, 66).

Varianta fără proeminențe, dar cu caneluri oblice pe umăr apare într-un singur mormânt la Blaj-în M.3 (pl.III/1) (Vasiliev 1972, 26). Această variantă de strachină nu apare la Ferigile, însă este bine atestată în Transilvania în cadrul așezărilor din cetățile hallstattiene fortificate aparținând populației autohtone, cum ar fi cea de la Teleac (Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, 85). Această variantă nu este cunoscută la sciții nord-pontici.

Varianta cu caneluri și proeminențe este atestată în mormintele din necropolele de la Blaj-M.1/1968 (Vasiliev 1972, 22), Crăciunelul de Jos (pl. III/4) (Paul 1971, 98) și Cristești -M.10 (Zrinyi 1965, 37). Variantele cu caneluri nu sunt cunoscute în mormintele scitice din nordul Pontului, ele fiind însă bine atestate pe teritoriul României încă din Ha.C. în Ha.D astfel de străchini apărând și în cadrul necropolei de la Ferigile (Vulpe 1967, 54). În cadrul grupului din Transilvania, ambele variante de străchini cu caneluri apar în mormintele de pregnant caracter arhaic, deci numai în morminte ce aparțin fazei de început a grupului. În Transilvania nu sunt atestate exemplare de străchini canelate care să depășească cronologic pe cele descoperite în mormintele scitice (Vasiliev 1979, 53; 1980, 67). Aceeași datare timpurie trebuie admisă și pentru străchinile simple, fără proeminențe, care în mormintele scitice intracarpatiche apar numai în asociație cu categorii de inventar arhaic, iar la nordul Mării Negre sunt caracteristice culturii scitice încă din faza cea mai veche. În comparație cu variantele de mai sus, strachina cu proeminențe și fără caneluri se păstrează pe întreaga durată a existenței grupului în Transilvania aceasta fiind singura variantă care se întâlnește și în mormintele scitice târzi, asemeni celor din necropola de la Băița - în M.9 (Vasiliev 1976, 56; 1980, 67).

În cadrul grupului scitic din Transilvania este atestată o singură strachină cu buza evazată, descoperită la Ciumbrud într-un mormânt de incineratie (Ferenczi 1965, 104).

putându-se afirma că străchinile cu buza invazată constituie unicul tip de strachină întrebuințat de grupul scitic intracarpatic. Se poate constata că acest grup intrusiv rămâne pe întreaga perioadă a existenței sale în spațiul intracarpatic, numai la utilizarea tipului de strachină care este caracteristic și sciților nord-pontici chiar dacă influența locală se face simțită prin împrumutul canelurilor și al proeminențelor. Prezența exclusivă a variantei cu buza invazată în cadrul grupului scitic, trebuie luată în considerare în comparație cu situația prezentă în mediul autohton, reprezentat prin necropola de la Ferigile, unde sunt utilizate patru tipuri de străchini: cu buza invazată și evazată, cu buza dreaptă și strachina căzănel (Vulpe 1967, 38-44).

Ceștile cu toartă supraînălțată, cea de-a treia formă de vas ce apare frecvent și regulat în mormintele scitice intracarpatic, pot fi în cadrul inventarului unui mormânt într-un singur exemplar sau în mai multe exemplare, ca în cazul necropolei de la Ciumbrud, unde în M.3, 5, 7 și 14 apar câte două cești (Ferenczi 1965, 98-102); uneori erau depuse în vasul bitronconic în M.2 și 15 de la Ciumbrud (Ferenczi 1965, 91, 102) și în M.6 și 10 de la Băița (Vasiliev 1976, 53, 55).

În cadrul acestei categorii se disting două tipuri de cești de formă tronconică cu două variante (cu toartă supraînălțată simplă și cu toartă cu buton la capătul superior al acesteia) și cești pântecoase cu gât, tot cu două variante (cu toartă supraînălțată simplă și cu buton lățit la capătul superior al torții și cu bandă cu alveole pe diametrul maxim al ceștii) (Vasiliev 1979, 55; 1980, 68).

Varianta de ceașcă tronconică cu toartă simplă supraînălțată (pl. IV/1-4) constituie în Ha. târziu o formă comună răspândită pe arii largi și în diferite medii culturale, inclusiv pe teritoriul României (Crișan 1969, 47). În grupul scitic din Transilvania această variantă este net predominantă pe parcursul întregii perioade de existență a enclavei în spațiul intracarpatic (Vasiliev 1979, 55; 1980, 68). Varianta cu buton pe toartă este necunoscută anterior în acest spațiu, și apare sporadic numai în mormintele acestui grup, în necropole ca cea de la Cipău (pl. IV/5) (Vlassa, 1961, 23), Ciumbrud (Vasiliev 1980, 68, nota 341) și Târgu Mureș (Vasiliev 1980, 68, nota 342). În mormintele necropolei de la Ferigile acest tip de buton apare abia la începutul fazei a doua a necropolei, ceea ce poate confirma ipoteza originii estice a acestui tip de buton (Vulpe 1967, 57). În spațiul scitic nord-pontic, atât ceașca tronconică cu toartă simplă cât și cea cu buton pe toartă sunt rare, în această zonă fiind caracteristice ceștile pântecoase cu gât și buton pe toartă (Vasiliev 1979, 55, notele 70 și 71). Se poate astfel constata că folosirea majoritară a ceștilor cu toartă simplă supraînălțată se datorează influenței mediului autohton, iar aplicarea butonilor pe toartă, element caracteristic sciților nord-pontici, ar putea explica apariția ceștilor tronconice cu buton pe toarta supraînălțată în mormintele cu caracter arhaic ale grupului din Transilvania (Vasiliev 1979, 55; 1980, 68).

Varianta de ceașcă cu pântec, gât și toartă supraînălțată simplă (pl. IV/6-8) este bine atestată în fazele anterioare ale hallstattului, iar în Ha.D este larg răspândită în toate zonele carpato-dunărene (Vulpe 1967, 48-49; Crișan 1969, 47-48). Acest tip, dar prevăzut cu buton simplu pe toartă însă fără caneluri pe corp, este caracteristică lumii scitice nord-pontice (Vasiliev 1980, 69, nota 354). Pentru exemplarul din M.10 de la Băița nu se cunosc analogii în cultura autohtonă, acest tip de cești existând însă în spațiul scitic de la nordul Mării Negre (Vasiliev 1979, 56).

Avându-se în vedere că în mormintele grupului de înhumaniți din centrul Transilvaniei apare ca preponderent tipul de ceașcă tronconică cu toartă supraînălțată

simplă, tip necaracteristic sciților nord-pontici, se poate concluziona că proliferarea acestui tip se datorează influenței culturii autohtone (Vasiliev 1979, 56; 1980, 69).

Una dintre categoriile bine cunoscute ale armamentului scitic o formează *săgețile*, categorie importantă și specifică culturii materiale a sciților, nelipsită din mormintele de luptători. În cadrul necropolelor enclavei scitice din Transilvania, săgețile se întâlnesc în toate mormintele de luptători -în mormintele sărace sau bogate- constituind un element specific acestei populații, mai ales dacă se au în vedere și mențiunile lui Herodot, care îi caracterizează ca fiind vestiți arcași (Herodot I, 73; IV, 81). În morminte au fost descoperite vârfuri de săgeți din bronz, fier și os.

Vârfurile de săgeți din bronz (pl. VIII/2-12) prezintă cea mai diversificată tipologie. Variantele cu două aripioare, ovale, cu dulie lungă și spin, cea cu trei aripioare, conice, dulie lungă și fără spin, precum și varianta piramidală cu trei muchii, cu dulie și fără spin, sunt cele mai timpurii, fiind caracteristice epocii scitice arhaice din nordul Pontului (a doua jumătate a secolului al VII-lea î.de Chr., până la începutul celei de a doua jumătăți a secolului al VI-lea î.de Chr.) (Vasiliev 1974, 49; 1980, 74). În Transilvania cele mai numeroase aparțin variantei cu două și trei aripioare, ovale, cu dulie lungă și spin, și apar în morminte în care inventarul are un evident caracter arhaic-în mormântul de la Batoș (Vasiliev 1966, 414); în M.6 de la Ciumbrud (Ferenczi 1965, 98); în M.9 (Zrinyi 1965, 31) de la Cristești; la Frata (Vlassa 1960, 552) etc.

Variantele cu două aripioare, ovale, cu dulie lungă și spin, cu trei aripioare, conice, cu dulie lungă, fără spin și cu dulie scurtă sau fără, și fără spin, sunt specifice perioadei clasice a culturii scitice nord-pontice, și apar în a doua jumătate a secolului al VI-lea î.de Chr. menținându-se până la începutul celei de a doua jumătăți a secolului al V-lea î.de Chr. (Vasiliev 1974, 49; 1980, 74). Aceste tipuri apar într-un număr mai mic de descoperiri - în M.1/1924 de la Batoș (Vlassa 1960, 553), Băița (Vasiliev 1976, 71) etc. Aceste variante apar în morminte în care inventarul are un caracter post-arhaic.

Săgețile de fier apar într-un număr relativ mic de morminte și în exemplare reduse numeric, distingându-se numai două variante: ovale, cu două aripioare și dulie lungă, și ovale cu trei aripioare. Ambele variante apar în morminte de caracter arhaic- în M.6 de la Ciumbrud (Ferenczi 1965, 97); în M.4 și 9 de la Cristești (Crișan 1965, 59, 61); în mormântul de la Delenii (Crișan 1955-1956, 55), de la Frata (Vlassa 1960, 552); în M.1/1973 de la Șopteriu (Marinescu, Dănilă 1976, 34), etc. Avându-se în vedere că în mormântul de la Frata și în cel de la Șopteriu cele două tipuri sunt asociate demonstrează contemporaneitatea lor, fapt identic și la nordul Mării Negre (Vasiliev 1980, 75, nota 395).

Săgețile de os se întâlnesc în morminte, ca și la sciții nord-pontici, în asociație cu cele din bronz și fier. Par să existe două variante: piramidale alungite (pl. VI/6-20), și cu corpul paralelipipedic și cu vârful piramidal (pl. VII/5-10) (Vasiliev 1980, 75). Vârfuri de săgeți din os piramidale alungite au fost descoperite în M.1 de la Blaj (Moga 1939-1942, 76), în mormântul de la Delenii (Crișan 1955-1956, 55). Varianta cu corpul paralelipipedic și vârful piramidal apare numai la Băița în M.7 (Vasiliev 1976a, 54), unde varianta piramidală nu este atestată, ceea ce ar putea furniza o cronologizare a celor două tipuri (Vasiliev 1980, 76).

Pumnalele akinakes, menționate de Herodot în legătură cu religia sciților (Herodot IV, 62) sau reprezentate pe statui menhir (Alexandrescu 1960, 383-389), această categorie de armament apare pe teritoriul Europei ca o categorie specifică culturii scito-iranice. Acest fapt este evidențiat și de faptul că în Europa, unde pumnalele de tip akinakes erau necunoscute înainte de pătrunderea grupurilor scitice, acestea își fac apariția pentru prima

dată în a doua jumătate a secolului al VII-lea î.de Chr. la nordul Pontului, adică în perioada și în spațiul în care are loc penetrarea acestei populații (Vasiliev 1980, 79 și nota 412).

Pentru clasificarea tipologico-cronologică a pumnalelor, elementele principale sunt forma gărzii și capătul terminal al mânerului. Avându-se în vedere că la nordul Pontului tipologizarea s-a făcut după aceste două elemente, și pumnalele descoperite în Transilvania au fost clasificate la fel.

După forma capătului terminal al mânerului, pumnalele akinakes se împart în două tipuri: cu bară transversală și cu antene. În cadrul tipului cu bară la mâner (pl. V/1,3-4) se disting mai multe variante, în funcție de forma gărzii. Cu garda masivă, lată și bine reliefată, cu lobii proeminenți garda imitând forma unui rinichi; lamele sunt late, cu două tășuri și se îngustează numai spre vârf-descoperiri la Bratei (Nestor, Zaharia 1961, 176), la Cristești în M.9 (Zrinyi 1965, 35), la Gădălin (Wollmann 1970, 246). A doua variantă are aceleași caracteristici, dar lama este cu un singur tăș-la Ciumbrud în M.2 (Ferenczi 1965, 91). Cea de a treia variantă prezintă o gardă masivă, lată, care are aspect cordiform; lama este masivă, romboidală în secțiune sau cu nervură mediană, având uneori și șanțuri longitudinale; mânerul este în general șanțuit longitudinal - la Brașov (Crișan 1960, 117), la Firminiș (pl. IX/1-3) (Matei 1977, 64), etc. O a treia variantă are o gardă masivă, cu partea superioară dreaptă și lobii ascuțiți în partea de sus; lama este lată, și mânerul șanțuit - la Cipău (Vlassa 1961, 22), la Delenii (Crișan 1955-1956, 54) etc. Ultima variantă a acestui tip este o variantă hibridă, având garda rotunjită, bara mânerului foarte lungă și subțiată la capete; lama este lungă, îngustă, cu un tăș și ușor oblică - la Mirăslău (Vasiliev 1980, 79, nota 413, nr.32).

Și tipul de akinakes cu antene (pl. V/5) are mai multe variante. Cu garda lată, masivă, rotunjită la partea superioară-descoperiri la Batoș (pl. VI/1) (Vasiliev 1966, 412-413), la Cristești în M.9 (pl. VI/2) (Zrinyi 1965, 36) și la Teiuș în M.2/1969 (pl. VI/3) (Vasiliev, Badea, Man 1973, 28). A doua variantă are aceleași caracteristici, dar lama are un singur tăș - descoperire atestată la Cincșor (Isac 1994, 179-180). A treia variantă prezintă o gardă masivă, de aspect cordiform; lama este lată, cu două tășuri, romboidală în secțiune - la Băița în M.7 (pl. VII/1) (Vasiliev 1976a, 54) și la Frata (pl. VI/5) (Vlassa 1960, 552). Cea de a patra variantă are o gardă masivă, cu partea superioară dreaptă și lobii ascuțiți la umăr; lama este lată, are două șanțuri longitudinale, asemeni mânerului - exemplar descoperit la Cipău (pl. VI/4) (Vlassa 1961, 22). A patra variantă este o variantă hibridă; antenele nu au volute, ci au capetele îngroșate; mânerul ușor ovalizat are un șanț longitudinal; garda este circulară iar lama este îngustă, lungă, oblică, ușor curbată, cu un tăș - varianta este exemplificată prin descoperirea de la Băița din M.10 (Vasiliev 1976, 55). Ultima variantă este reprezentată prin sabia de tip akinakes de la Dobolii de Jos, cu garda și antenele redată în stil animalier (pl. V/2) (Vasiliev 1980, 79, nota 413, nr. 23). La Năsal a fost descoperit un akinakes care are garda de o formă aparte, trapezoidală, care nu se încadrează în seriile tipologice de mai sus, în aria nord-pontică fiind cunoscute doar trei exemplare aproximativ asemănătoare (Vasiliev 1980, 79, nota 413, nr. 33 și nota 433).

Din punct de vedere cronologic, primele trei variante ale tipurilor cu bară la mâner și cu antene au trăsături arhaice: garda masivă și lama lată, ce se îngustează numai la vârf; însă datarea lor este dată de contextul în care au fost descoperite pumnalele acestor variante, și anume în morminte al căror întreg inventar are caracter arhaic, și se datează în secolul al VI-lea î.deChr. Și la nordul Mării Negre aceste variante aparțin epocii arhaice (Vasiliev 1980, 85, nota 434). Existența în M.9 de la Cristești (Zrinyi 1965, 35-36) a două akinakes-uri, unul cu bară transversală la mâner și unul cu antene, dovedește existența și

evoluția paralelă a celor două tipuri (Vasiliev 1980, 85). Variantele hibride, prin lipsa existenței lor în necropolele de caracter arhaic, și prezența într-o necropolă post-arhaică, asemeni celei de la Băița, poate plasa cronologic varianta în prima jumătate a secolului al V-lea î.d.Chr. (Vasiliev 1980, 86).

Luând în considerare faptul că tipurile și variantele cele mai numeroase sunt cele arhaice, precum și lipsa unor variante specifice culturii scitice nord-pontice clasice și târzii, se poate dovedi caracterul arhaic al grupei scitice din Transilvania, în sensul că își încheie existența înaintea proliferării variantelor clasice și târzii; izolarea relativă de restul lumii scitice nord-pontice este vizibilă în apariția unor variante hibride în cadrul culturii materiale a enclavei din Transilvania, variante care sunt inexistente la nordul Pontului (Vasiliev 1980, 86).

Vârfulurile de lance (pl. VII/2-4) apar și în mormintele de luptători din cadrul grupului scitic din Transilvania fiind o categorie comună Hallstatt-ului târziu, fiind cunoscute în cultura autohtonă de pe teritoriul României, în lumea illiră și tracică sud-dunăreană (Vulpe 1967, 64-65). Se disting patru variante: cu lamă lată și nervură mediană - în M.2 de la Blaj (Moga 1939-1942, 77), în mormântul de la Teiuș (Horedt 1953, 802); cu lamă lată romboidală în secțiune - la Frata (Vlassa 1960, 551-552); cu lama îngustă și nervură mediană - în M.2 și 10 de la Băița (Vasiliev 1976, 52,56); cu lama îngustă și romboidală în secțiune - în M.1/1924 de la Batoș (Vlassa 1960, 553) și Blandiana (Horedt 1966, 281). Ultimele două variante apar în morminte mai târzii, în asociație cu materiale post-arhaice, lăncile cu lama îngustă apărând în lumea scitică nord-pontică spre sfârșitul fazei arhaice a acestei culturi (Vasiliev 1980, 92, nota 481).

În mormintele de caracter scitic din Transilvania apar și două tipuri de *topoare*: topoare bipene - la Aiud (Vasiliev 1980, 90, nota 458) și topoare-ciocan - la Băița în M.3 (Vasiliev 1976, 53), la Ciumbrud în M.2 (Ferenczi 1965, 93), la Cristești în M.9 (pl. VIII/1) (Zrinyi 1965, 36), un al doilea exemplar descoperit tot la Ciumbrud în mod fortuit (Vasiliev 1980, 90, nota 459), la Cristești (Zrinyi 1965, 28), etc. Topoarele bipene sunt cunoscute în Transilvania înainte de infiltrarea sciților (Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, 53) și sunt caracteristice spațiului carpato-balcanic - la Ferigile au fost descoperite 21 de exemplare (Vulpe 1967, 62-63). Avându-se în vedere că la nordul Pontului acest tip de topor nu este folosit, preluarea lui din mediul autohton de către enclava scitică din spațiul intracarpatic este evidentă (Vasiliev 1980, 90 și nota 463). În schimb toporul ciocan este considerat ca fiind specific culturii scitice încă din epoca arhaică, fiind încadrate între secolele al VII-lea și al VI-lea î.d.Chr. (Vasiliev 1980, 90, nota 465). Acest tip de topor apare în Transilvania odată cu infiltrarea grupului scitic, fiind necunoscut înaintea acestui moment, ceea ce confirmă originea scitică a acestuia; acest tip de topor apare și la Szentcsanak (Parducz 1954, 28).

Aplicile cruciforme de tolbă sunt caracteristice lumii scitice nord-pontice. Aceeași origine o au și exemplarele descoperite în Transilvania, Moldova, nord-estul Ungariei și Slovacia estică, unde apariția lor este legată de descoperirile scitice din aceste zone. Această categorie este inexistentă în cadrul culturii autohtone (Vasiliev 1980, 77). Tipologic, există patru variante: cu ornamente în stil zoomorf scitic - la Teiuș (Horedt 1953, 805, 812) și Țelna (Vasiliev 1980, 77); ornamentate cu linii incizate pe întreaga suprafață - la Băița în M.7 (pl.X/1-3) și 10 (Vasiliev 1976a, 53, 55); cu suprafața lisă, neornamentată - la Alba Iulia și Șeica Mică (Vasiliev 1980, 78, nota 405); de formă stilizată, ornamentată cu cercuri incizate - la Comlod (Horedt 1960, 483). Gorythos-urile de la Băița și Comlod apar în morminte de caracter post-arhaic, încadrarea lor cronologică fiind asigurată de

contextul inventarului mormintelor în vreme ce gorythos-ul cu ornamente zoomorfe de la Teiuș provine dintr-o necropolă de caracter arhaic. Astfel, se poate concluziona că aplicile cu ornamente geometrice (asemeni celor de la Băița), apar mai târziu decât cele cu ornamente zoomorfe, ele datându-se la sfârșitul secolului al VI-lea î.de Chr. și prima jumătate a secolului al V-lea î.de Chr. Apariția acestui tip de ornament, în această perioadă în cadrul culturii materiale a enclavei scitice din Transilvania demonstrează accelerarea procesului de asimilare a acesteia de către populația autohtonă pe la mijlocul secolului al V-lea î.de Chr. (Vasiliev 1980, 78).

În ritualul funerar se încadrează și *elementele complementare* ale acestuia, cum ar fi depunerea de: granule de realgar, de ocru, cretă, cărbune, ofranda de carne și dispunerea inventarului. Aceste elemente constituie dovada oficierii unor ritualuri specifice.

Depunerea de *coloranți naturali* a fost menționată cu privire la mormintele de la Ciumbrud - M.2 (Ferenczi 1965,91), Ozd - M.13 (Vasiliev 1980, 50) Simeria - M.1 (Vasiliev 1980, 49, nota 216). Târgu Mureș - M.2 (Vasiliev 1980, 50, nota 217). Ocru este atestat în necropola de la Ozd în M.8 și M.13 (Vasiliev, Zrinyi 1974, 93, 95).

Cărbunele este prezent în special în jurul craniului, toracelui și bazinului, și a fost descoperit la Blaj - în M.2 și M.6 (Vasiliev 1972, 26, 27). Ozd - în M.4, M9, M.13 (Vasiliev, Zrinyi 1974, 91,94,95) și Teiuș - în M.1 (Vasiliev, Badea, Man 1973, 28).

Depunerea de *granule de cretă* a fost atestată la Blaj - M.2 și M.7 (Vasiliev 1972, 26-27) și Ozd (Vasiliev, Zrinyi 1974, 103).

Analogii pentru acest segment al ritualului funerar se găsesc atât în cadrul grupelor scitice nord-pontice (Vasiliev 1980, 50, nota 226), cât și în cadrul grupei din Câmpia Tisei, în necropola de la Szentes-Vekerzug (Parducz 1955, 13). În contrast cu lumea scitică nord-pontică, și cu grupele din centrul Transilvaniei și din Câmpia Tisei, în necropolele populației autohtone din Ha.D, nu este atestată depunerea de coloranți naturali, acest fapt evidențiind diferențele de ritual între cele două populații (Vasiliev 1980, 50).

Un alt element caracteristic grupului de înhumani din Transilvania îl constituie depunerea de ofrandă de carne în morminte. Aceasta era depusă fie în străchini (niciodată în vasele mari bitronconice), fie direct pe sol, lângă vase. Ofranda se află aproape fără excepții, pe aceeași parte cu vasele, și în general la sud de schelet. De asemenea, caracteristic este și obiceiul de a depune câte un cuțitaș curb, lângă sau peste ofranda de carne, indiferent dacă aceasta era depusă pe sol sau în strachină (Vasiliev 1980, 50-51). Acest lucru este atestat în cazul mormintelor 4, 6, 8, 11 și 14 din necropola de la Ozd (Vasiliev, Zrinyi 1974, 91-95), în mormântul 1-2/1969 din necropola de la Teiuș (Vasiliev, Badea, Man 1973, 28) și mormintele 5 și 9 din necropola de la Târgu Mureș (Vasiliev 1980, 51, nota 236).

În urma analizelor osteologice, s-a constatat că cel mai frecvent se depunea carne de ovine, care predomină în mormintele de femei (Vasiliev 1980, 51). Pentru mormintele de bărbați, însă, preponderentă este depunerea ofrandei din carne de bovine, după cum rezultă din cercetările efectuate în necropole ca cea de la Ciumbrud - în M.2; 12 și 15 (Ferenczi 1965, 93,101, 102), Ozd - în M.5; 7 și 14 (Vasiliev, Zrinyi 1974, 91, 93, 95) și Teiuș - M.2/1969 (Vasiliev, Badea, Man 1973,28).

Depunerea inventarului funerar este de asemenea legată de ritualul funerar, studierea acesteia permițând stabilirea de analogii cu diferite grupuri culturale.

Modul identic de dispunere a inventarului în mormintele scitice din Transilvania și în cele ale grupurilor din nordul Mării Negre este clar reliefat prin așezarea armelor și a unei serii de piese (arme, podoabe, ofrande) (pl. I/1-2) care își au un loc prestabilit în

morminte similitudinile până la identitate cu situația din lumea scitică nord pontică demonstrând faptul că mormintele de înhumatie din Transilvania se încadrează în „normele” ritualului funerar caracteristic acestei lumi, deosebindu-se însă de fondul local, ceea ce demonstrează caracterul intrusiv al înhumanților în spațiul transilvan.

Poziționarea armamentului arată că în momentul înhumării era respectată poziția de purtare a acestuia, săgețile și resturile de tolbă, precum și gorythos-ul se găsindu-se, de obicei, lângă femurul stâng, în spațiul dintre genunchi și extremitatea bazinului, fiind așezate însă și pe partea dreaptă, chiar dacă în mod extrem de rar; lăncile se află în zona humerusului, fie în partea dreaptă, fie în cea stângă; akinakes-urile se află uneori pe partea dreaptă, alteori pe partea stângă a bazinului. Toate aceste poziționări se regăsesc în cadrul lumii scitice nord-pontice (Vasiliev 1980, 54-55, notele 265, 268, 271). Din inventarul funerar face parte și ofranda de carne și vasele, care erau depuse în general, la sud de schelet, indiferent de orientarea acestora, excepție făcând M.6 din necropola de la Blaj care avea vasele dispuse la nord de schelet (Vasiliev 1972, 27). Modul de depunere al vaselor și ofrandei este identic cu cel întâlnit și la nordul Mării Negre (Vasiliev 1980, 55, nota 274). Asemeni armamentului, care respectă poziția firească de purtare, și podoabele sunt plasate acolo unde au fost purtate în timpul vieții: inelele de buclă sunt amplasate de o parte și de alta a craniului, aproximativ în dreptul orificiului urechii; mărgeluțele de caolin, asociate cu cochilii Kauri, perle de sticlă și chihlimbar, se află de regulă în jurul mandibulei și uneori în jurul craniului sau pe craniu, poziția lor arătând că erau purtate ca salbe sau diademe; plăcuța de aur din M.7 de la Blaj (Vasiliev 1972, 27), plasată pe humerusul drept, demonstrează folosirea lor ca aplici pentru îmbrăcăminte (Vasiliev 1980, 53-54). Aceste situații sunt exemplificate prin descoperirile din necropole precum cele de la Blaj (Vasiliev 1972, 27), în M.3 de la Ciumbrud (Ferenczi 1965, 102) pentru inele de buclă; și Blaj - în M.1, 2 și 7 (Vasiliev 1972, 22, 26,27), Ozd - în M. 8, M. 9-10 și 13 (Vasiliev, Zrinyi 1974, 93-95) și Teiuș (Horedt 1953, 802) pentru colierele și diademele din mărgeluțe de caolin. Amplasarea acestor podoabe este identică cu a celor din mormintele scitice nord-pontice (Vasiliev 1980, 54, notele 260 și 263).

Infiltrarea sciților în această zonă a avut un impact probabil violent asupra populației autohtone (avându-se în vedere caracterul războinic al acestei etnii), dar nu a putut produce o dizlocare masivă de populație, sau distrugerea culturii materiale a autohtonilor, fapt dovedit de asimilarea într-un timp relativ scurt a grupului intrusiv. Șocul inițial, produs de pătrunderea sciților, trebuie să fi fost destul de mare, fapt dovedit de încetarea așezărilor hallstatt-iene târzii (Vasiliev 1980, 127). Prezența unui vârf de săgeată de caracter scitic, în nivelul III de la Teleac, poate susține această ipoteză, fără a putea fi ignorată teoria conform căreia prezența acesteia la Teleac se poate datora și influenței culturale, ce a precedat în timp momentul pătrunderii efective a grupului scitic la începutul secolului al VI-lea î.de Chr (Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991, 122-123).

RALUCA GHEORGHIU
Universitatea „1 Decembrie 1918”
Alba Iulia

BIBLIOGRAFIE

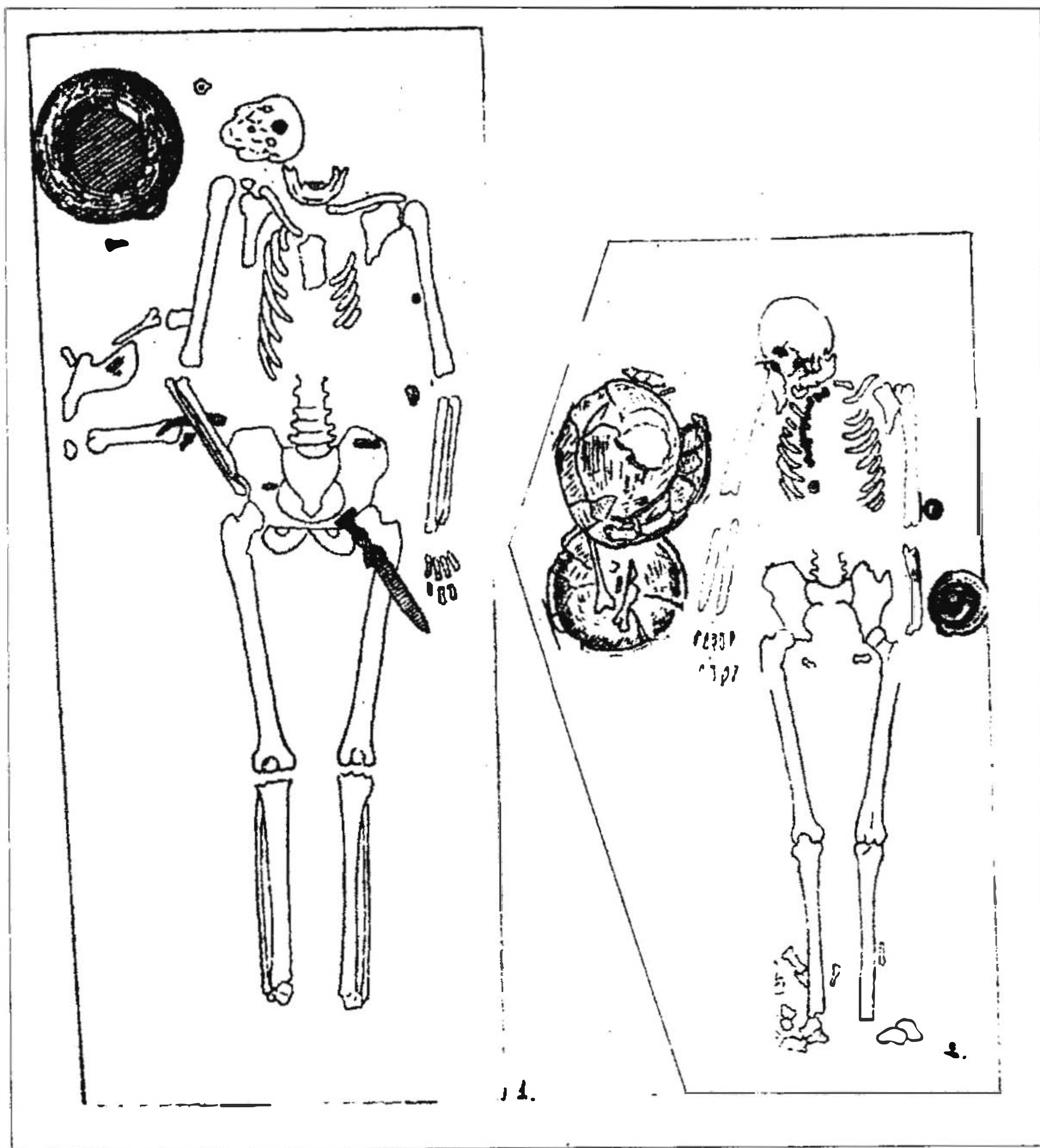
- Alexandrescu 1960 = A. D. Alexandrescu, *În legătură* 1960, p. 383-389.
- Crișan 1955-1956 = I. H. Crișan, *Mormântul scitic de la Șaroș-Sonde*, în *Din activitatea științifică*
- Crișan 1965 = I. H. Crișan, *Săpături și sondaje în valea mijlocie a Mureșului*, în *AMN*, II, 1965, p. 39-76.
- Crișan 1960 = I. H. Crișan, *Un akinakes inedit din Muzeul Făgăraș (considerațiuni asupra grupului scitic din Transilvania)*, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, București, 1960, p. 117-129.
- Ferenczi 1965 = Șt. Ferenczi, *Cimitirul "scitic" de la Ciumbrud (partea I)*, în *AMN*, II, 1965, p. 77-105.
- Herodot = Herodot, *Istorii*.
- Horedt 1953 = K. Horedt, *Cercetări arheologice din reg. Hoghiz-Ugra și Teiuș*, în *Materiale*, I, 1953, 800-805.
- Horedt 1960 = K. Horedt, *Skifskie nahodki v Komlode*, în *Dacia*, N.S. IV, 1960, p. 481-488.
- Horedt 1966 = K. Horedt, *Die Ansiedlung von Blandiana. Rayon Orăștie, am Ausgang des ersten Jahrtausends u. Z.*, în *Dacia*, N.S. X, 1966, p. 261-290.
- Isac 1994 = A. Isac, *Un akinakes de la Cîncșor (jud. Brașov)*, în *AMN*, 31, 1994, p. 79-183.
- Matei 1977 = A. V. Matei, *Akinakesul de bronz de la Firminiș*, în *AMN*, 14, 1977, p. 63-71.
- Marinescu, Dănilă 1976 = G. Marinescu, Șt. Dănilă, *Cercetări și descoperiri arheologice în județul Bistrița-Năsăud (II)*, în *File de Istorie*, IV, 1976, p. 24-56.
- Moga 1939-1942 = M. Moga, *Noi descoperiri scitice în Transilvania*, în *Apulum* I, 1939-1942, 72-79.
- Nestor, Zaharia 1961 = I. Nestor, E. Zaharia, *Săpăturile de la Mediaș*, în *Materiale*, VII, 1961, p. 171-177.
- Parducz 1954 = M. Parducz, *Le cimetiere hallstattiene de Szentes-Vekerzug II*, în *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, tom. IV, 1954, p. 25-91.
- Parducz 1955 = M. Parducz, *Le cimetiere hallstattiene de Szentes-Vekerzug III*, în *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, tom. VI, 1955, p. 1-22.
- Paul 1971 = I. Paul, *O nouă descoperire „scitică” în Transilvania-cimitirul de înhumare de la Crăciunelul de Jos, jud. Alba*, în *Apulum*, IX, 1971, p. 93-101.
- Vasiliev 1966 = V. Vasiliev, *Un nou mormânt scitic descoperit la Batoș (Observații pe marginea datării antichităților scitice din Transilvania)*, în *AMN*, III, 1966, p. 411-420.
- Vasiliev 1972 = V. Vasiliev, *Necropola scitică de la Blaj. Legăturile inventarului și ritului funerar cu necropolele scitice de la nordul Mării Negre*, în *Apulum*, X, 1972, p. 19-64.
- Vasiliev 1974 = V. Vasiliev, *Poziția cronologică și semnificația cultural-etnică a săgeților scitice din aria carpatică*, în *Apulum*, XII, 1974, p. 48-59.
- Vasiliev 1976 = V. Vasiliev, *Necropola de la Băița și problemele tracizării enclavei scitice din Transilvania*, în *Marisia*, VI, 1976, p. 49-87.

- Vasiliev 1979 = V. Vasiliev, *Problema ceramicii mormintelor scitice din Transilvania*, în *Marisia*, IX, 1979, p. 43-60.
- Vasiliev 1980 = V. Vasiliev, *Sciții agatârși pe teritoriul României*, Cluj-Napoca, 1980.
- Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991 = V. Vasiliev, I. Al. Aldea, H. Ciugudean, *Civilizația dacică timpurie în aria intracarpatică a României. Contribuții arheologice: așezarea fortificată de la Teleac*, Cluj-Napoca, 1991.
- Vasiliev, Badea, Man 1973 = V. Vasiliev, A. Badea, I. Man, *Două noi morminte scitice descoperite la Teiuș*, în *Sargeția*, X, 1973, p. 27-43.
- Vasiliev, Zrinyi 1974 = V. Vasiliev, A. Zrinyi, *Necropola scitică de la Ozd*, în *File de istorie*, III, 1974, p. 89-137.
- Vlassa 1960 = N. Vlassa, *Două noi morminte scitice din Transilvania*, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, București, 1960, p. 551-555.
- Vlassa 1961 = N. Vlassa, *O contribuție la problema epocii scitice în Transilvania: cimitirul de la Cipău-„Gară”*, în *Apulum*, IV, 1961, p. 19-49.
- Vulpe 1967 = Al. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, București 1967.
- Wollmann 1970 = V. Wollmann, *O descoperire scitică din județul Cluj*, în *SCIV*, 2, 21, 1970, p. 245-251.
- Zrinyi 1965 = A. Zrinyi, *Însemnări arheologice pe marginea a două morminte găsite în cimitirul scitic din Cristești*, în *Studii și materiale*, Tg. Mureș, I, 1965, p. 27-49.

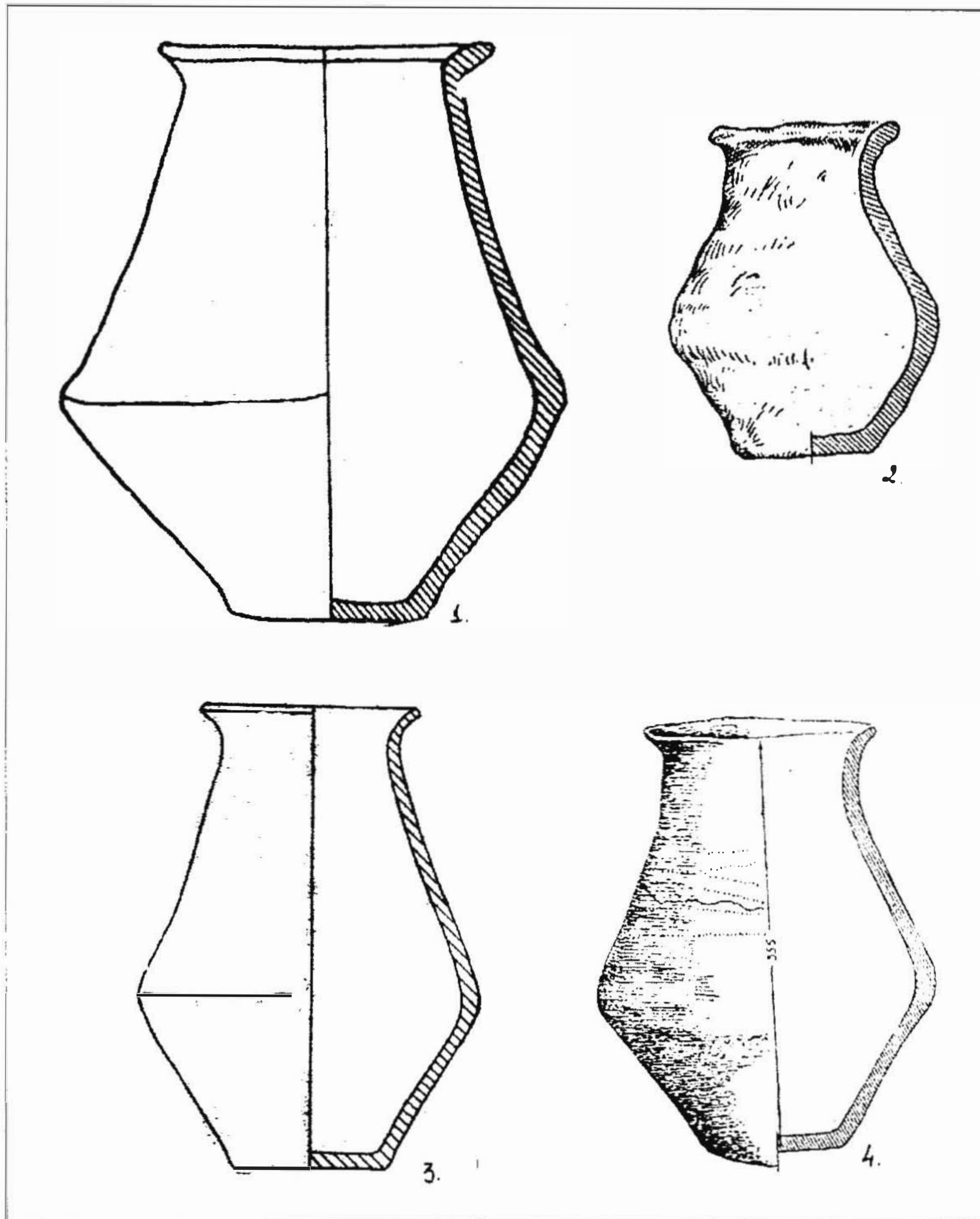
THE TIPOLOGY OF THE SCYTHIAN FUNERARY INVENTORY

SUMMARY

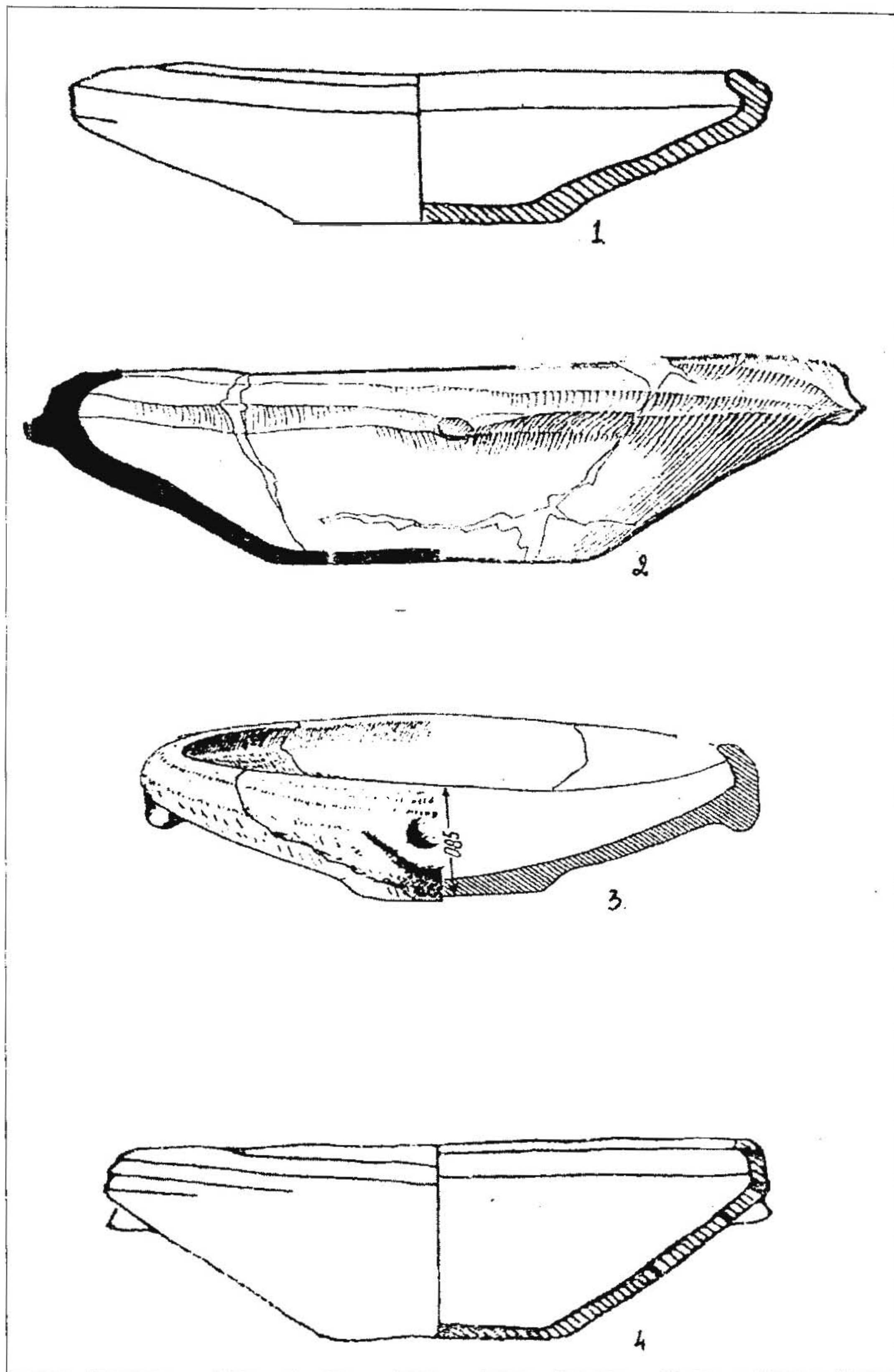
The paper contents a short presentation of the Scythian funerary inventory- ceramics, weapons and other complementary elements of funeral rite. Some ceramics forms and ornaments are imported from native population, but others have an eastern origin. The weapons (arrows, daggers etc.) are specific for the Scythian culture: the daggers - akinakes - are unknown to native population before Scythian presence in Romanian territory and aren't used after their assimilation.

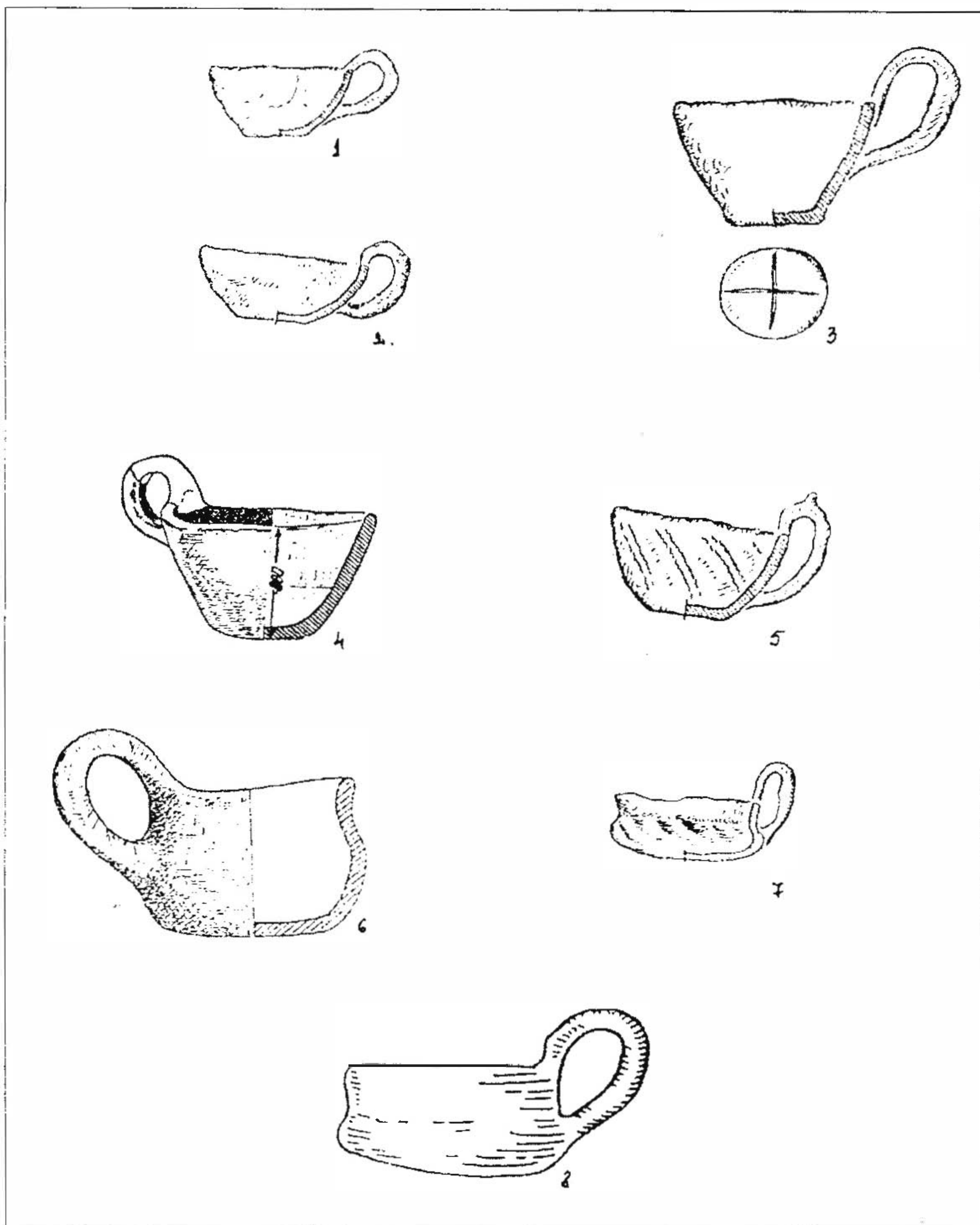
Pl. I. Planul mormintelor nr.2 și 3 de la Ciumbrud (apud Ferenczi 1966). scări diferite.

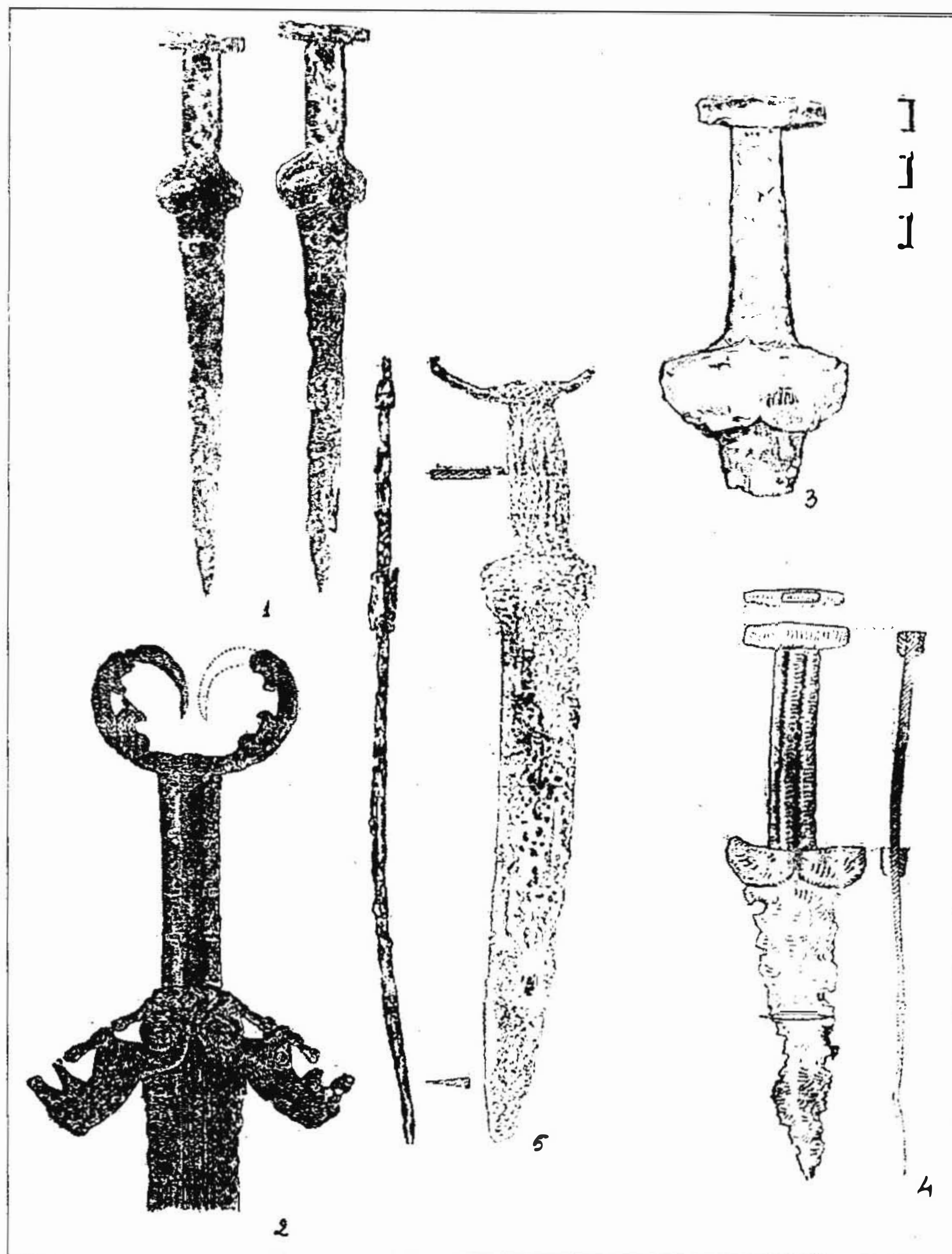
Pl. II. Vase bitronconice: 1-Blaj (apud Vasiliev 1972); 2- Cipău (apud Vlassa 1961); 3-Teiuș (apud Vasiliev, Badea. Man 1973); 4-Crăciunelul de Jos (apud Paul 1971), scări diferite.

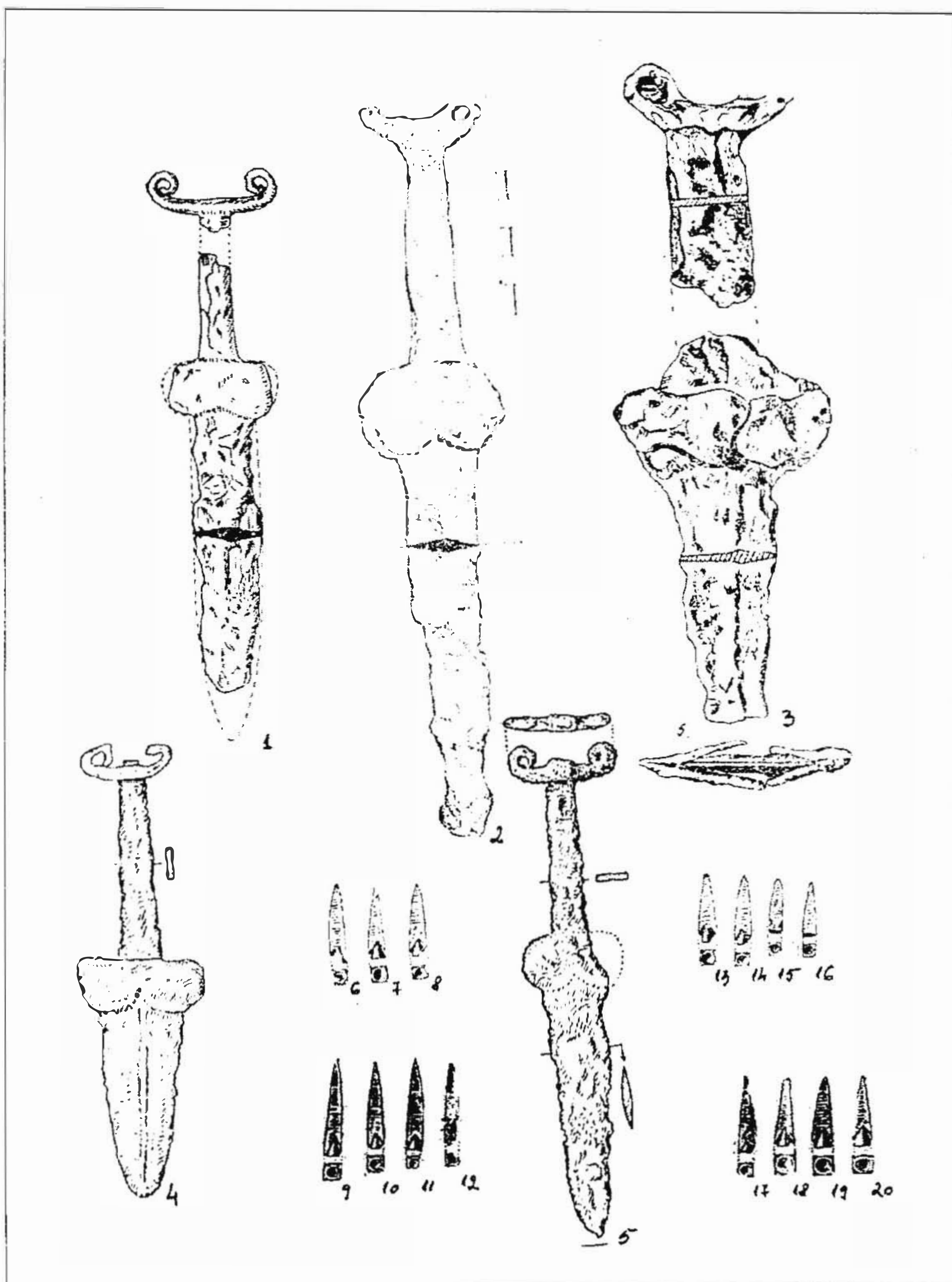
Pl. III. Străchini: 1-Blaj (apud Vasilev 1972); 2-Cristești (M.10) (apud Zrinyi 1965); 3-Crăciunelul de Jos (apud Paul 1971); 4-Blaj (M.10) (apud Vasilev 1972), scări diferite.

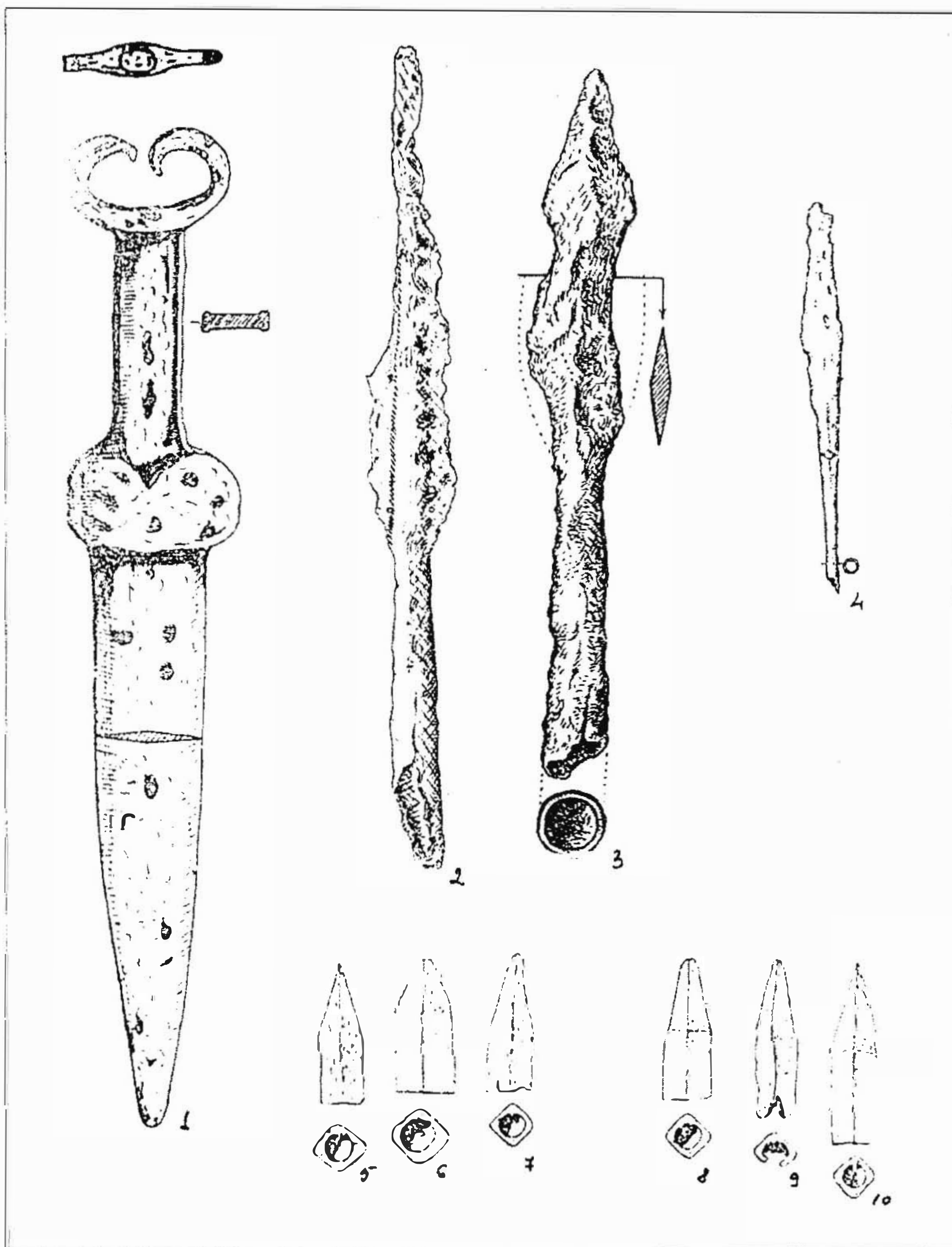
Pl. IV. Cești: 1-3.5 Cipău (apud Vlassa 1961); 4-Crăciunelul de Jos (apud Paul 1971); 6-Gădălin (apud Wollmann 1970); 7-Blaj (apud Vasiliev 1972), scări diferite.

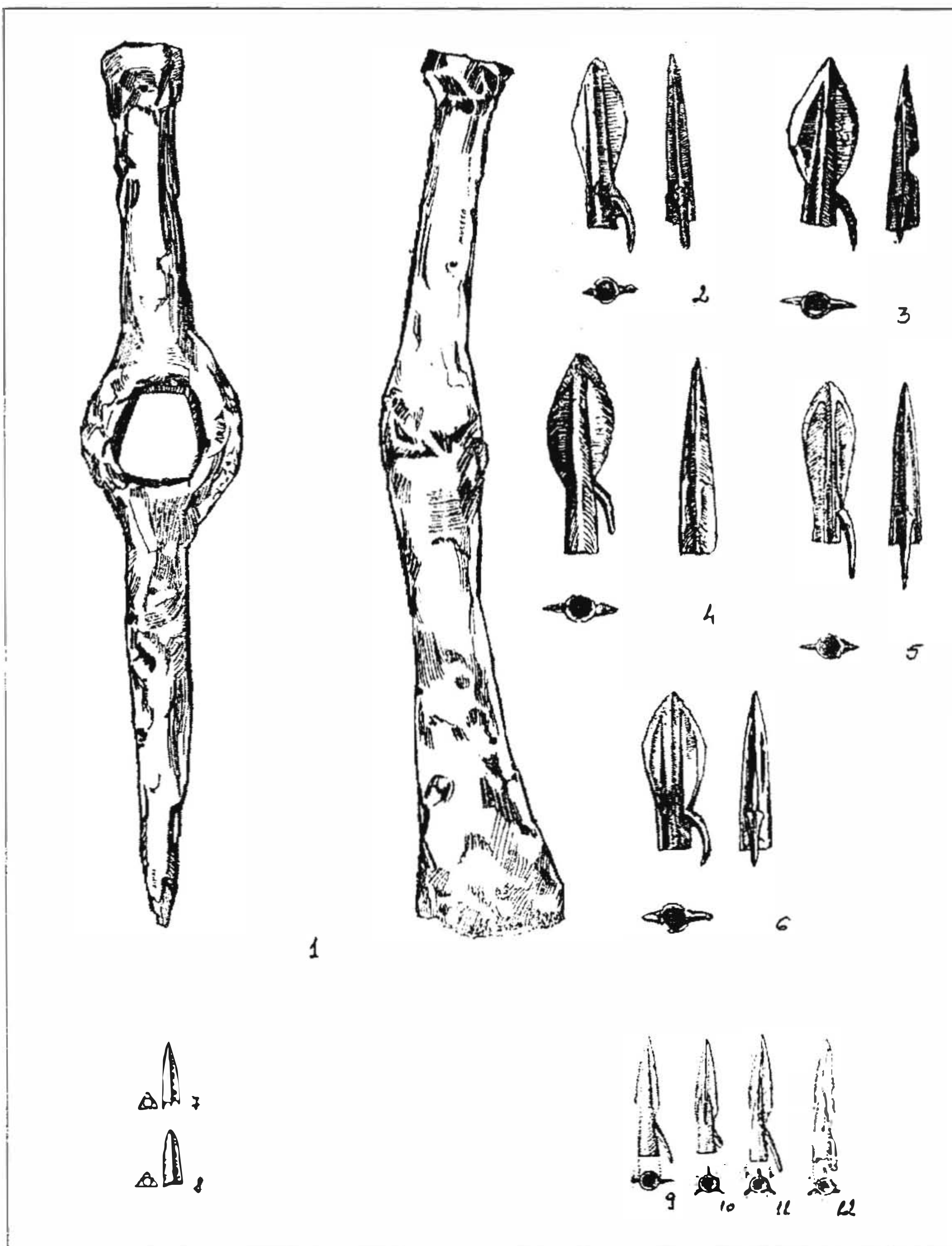
Pl. V. Akinakes-uri cu bară transversală: 1-Gădălin (apud Wollmann 1970); 3-Cristești (apud Zrinyi 1965); 4-Delenii (apud Crișan 1955-1956); akinakes cu antene în stil animalier: 2-Dobolii de Jos (apud Pârvan 1982); akinakes cu antene: 5-Cincșor (apud Isac 1994), scări diferite.

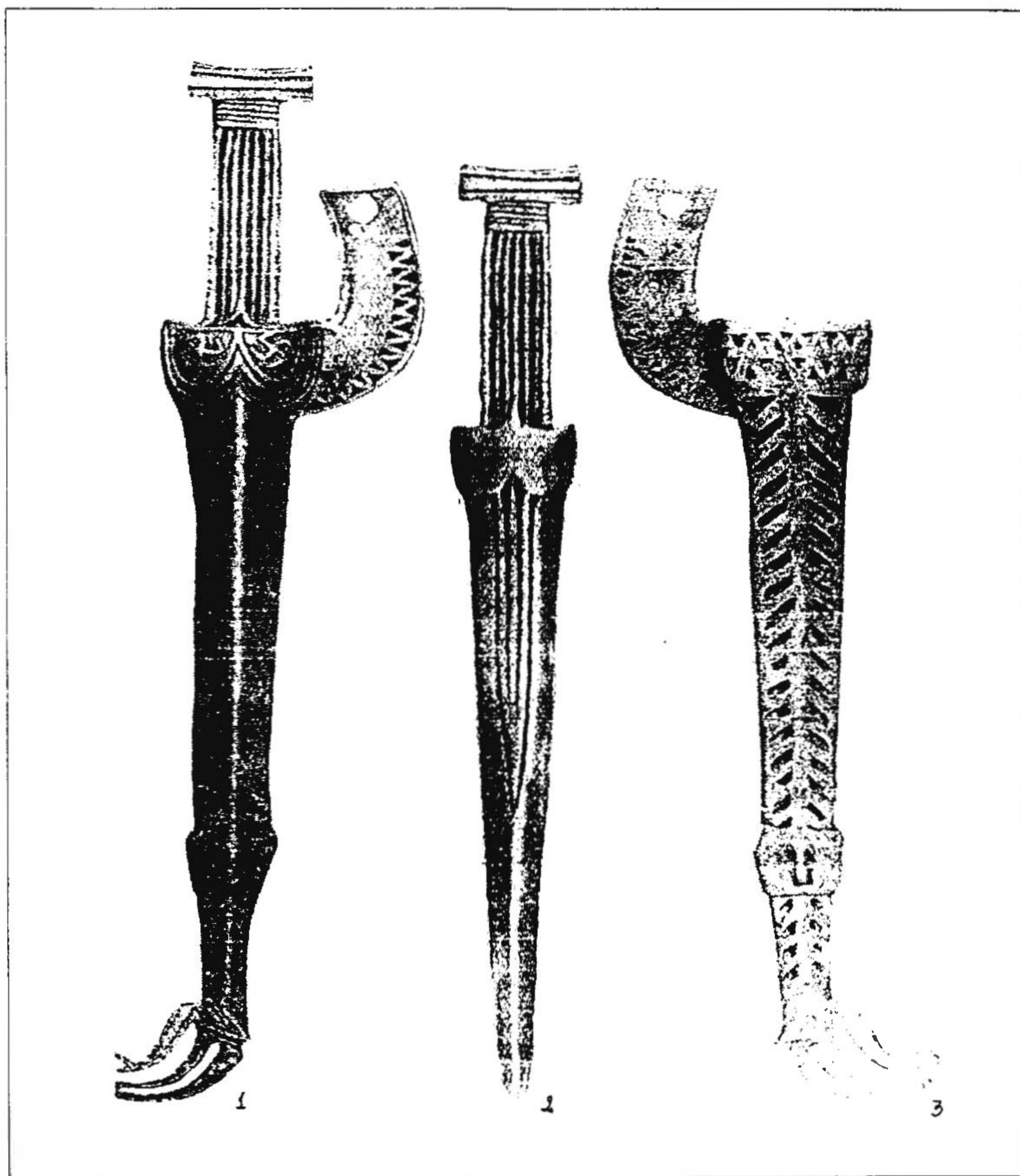
Pl. VI. Akinakes-uri cu antene: 1-Batoș (apud Vasiliev 1966); 2-Cristești (M.9) (apud Zrinyi 1965); 3-Teiuș (apud Vasiliev, Badea, Man 1973); 4-Cipău (apud Vlassa 1961); 5-Frata (apud Vlassa 1960); săgeți de os: 6-20-Delenii (apud Crișan 1955-1956).

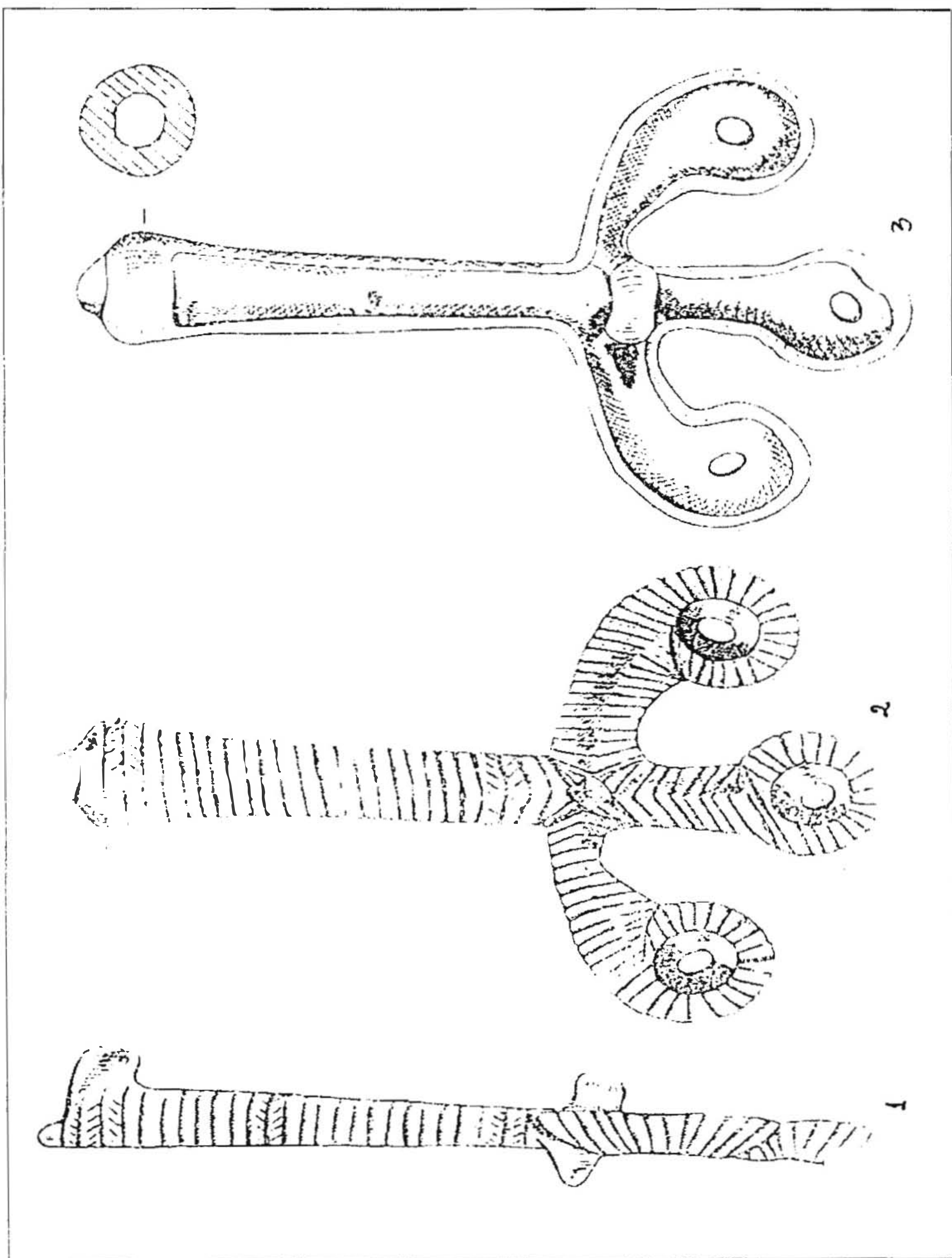
Pl. VII. Akinakes 1-Băița (M.7) (apud Vasiliev 1976); vârfuri de lance: 2-Teiuș (apud Horedt 1953); 3-Frata (apud Vlassa 1960); 4-Batoș (apud Vlassa 1960); săgeți de os: 5-10-Băița (M.7) (apud Vasiliev 1976), scări diferite.

Pl. VIII. Topor ciocan: 1-Cristști (M.9) (apud Zrinyi); săgeți de bronz: 2-6-Cristești (M.9) (apud Zrinyi 1965); 7-8-Batoș (apud Vlassa 1960); 9-12-Delenii (apud Crișan 1955-1956), scări diferite.

Pl. IX. Akinakes-ul de la Firniniș (apud Matei 1977), scări diferite.

Pl. X. Gorythos (apud Vasiliev 1980), scări diferite.